

ЗМІСТ

Богданко 3

За сестрою.....73

Поважно пливе до Припеті Горинь¹, забираючи води своїх допливів по обох боках.

По її боках багато закрутів, озірців та багнищ. А між багнищами та озерцями виступають місцями горбовини, залісені та заселені людьми.

Лівий бік Горині обрав собі за оселю литовський князь Ружинський, що мав право виводити свій рід від прямих потомків князів Гедиміновичів. Прийшов сюди з іншими литовськими князями тоді, коли Литва загорнула була під своє панування східні українські землі. Чи він застав тут уже селище Ружин, чи так назвав його від свого ймення, не знати. Але тут осівся він, обравши його за свою столицю. І стрінуло його тут те, що всіх литовців-завойовників: рід Ружинських поукраїнщився.

* * *

Безпечно жилося князям Ружинським на своїй дідишні. Її оточували з усіх боків річки, ліси, непрохідні багнища. Дерев'яний замок був окопаний глибоким ровом, куди можна було в потребі впустити воду з річки; довкола був високий вал із високими чотирма баштами², на валу – високий дубовий па-

¹ Горинь – лівобічна притока р. Прип'яті, що вливається до Дніпра; джерела Горині в Галичині, недалеко Збаража та Зборова.

² Башта – вежа; палісадник – майдан, обведений палісадами, себто палями (коліками).

лісадник. Замок був на те, щоб на випадок небезпеки княжі люди могли в ньому найти захист.

Сам замок, хоч великий і просторий, був невивабливий: стіни з грубих, сокирою стесаних бервен, у теремах³ прості дерев'яні лави на грубих у землю повкопуваних ковбицях, позастелювані ведмежими шкурами; такі самі покривала на лежанках – дерев'яних, простих.

Тільки багатий срібний та позолочуваний посуд, розставлений по довгих полицях, поприбиваних довкруги кімнат по стінах, указував, що власник – заможний. Та ще лискуча загранична зброя та багатий оксамитний одяг зі золотими та срібними прикрасами – все це порозвішувалося по стінах на великих оленьчих та турових рогах.

В окремому закутку замчища стояла церква св. Трійці, а побіч, у окремому будинку, житло двох духовників і причет церковний.

Тодішні відносини між кметями⁴, боярством і князями були дружні. Населення давало князям установлену данину, і князь захищав його в біді й помагав у всьому.

Такі відносини збереглися до шістнадцятого століття, коли йде наше оповідання.

* * *

Придержувався батьківських звичаїв і молодий двадцятип'ятилітній князь Богдан Ружинський.

³ Терем – староукр. палац.

⁴ Кметь – селянин, хлібороб; бояри – укр. шляхта, пани.

Його батько помер, коли йому було всього п'ятнадцять років. Залишилася вдова-мати, що взяла в свої руки керму князівства. Та як Богдан доріс до повних літ, перебрав сам у свої руки владу.

Князь виховувався й виріс серед сільської простоти, серед слуг, дружинників та кметів батькових. Усі його любили, і всі звали його просто князем Богданком.

Життя мешканців того невеличкого князівства, від князя до кметя й раба, було споконвіку однакове. Ніхто іншого життя не знав: робили коло хліба, рубали дерево в лісі, плекали пасіку, полювали на звіра, ловили рибу в Горині та в її допливах, от і весь зміст праці княжого народу.

У княжому замку була одна велика кімната, призначена на кухню для численної княжої прислуги й на пекарню. Пекарня була тьмяна. Світло денне через шкуратяні оболонки входило сюди дуже скупо. Весь день тут була велика метушня, повно диму та пари з великих горшків. А ввечері, головню взимку, сюди сходилася княжа челядь із усіх усядів, вечеряли. Й опісля бралися за вечірню працю: пряжи пряли льон, коноплі та овечу вовну, ткачі ткали полотно та сукно, чоловіки крутили посторонки, сплітали ловецькі сіті на грубого звіра, інші шили одягу та взуття для княжих людей, старіші жінки дерли пір'я й чергувались, освітлюючи скіпками кімнату.

Звичайно, приходили сюди князь і княгиня, приходив дитиною, звичайно, й Богданко.

Кімната оживала від гамору й довгих оповідань, що їх розказували за чергою. Оповідання ці доторкалися іншого світа: чарівниці, відьми, злі духи, лісовики, болотняники⁵ навівали на слухачів страх. Співали й пісень веселих, сумних, геройських⁶ про славні діла тих давніх князів, що на півдні Царгород здобували, та тих новіших, що билися з ненаситними хрестоносцями⁷ з півночі.

Наслухався молодий князь Богданко цих оповідань малим хлопцем доволі, але ж вони не викликали в його дитячій душі страху. Навпаки, Богданко затискав кулачки, готовий усе стати до бою з відьмами, чарівницями, з лісовиками, болотняниками, мріяв про лицарську славу князів-героїв.

Князь і княгиня раділи зі свого одинака, ворожили собі, що з Богданка вийде лицар на славу їх роду. Та старий князь не дочекав бачити свого сина лицарем. Помер, залишивши юнака на опіку княгині-ма-

⁵ Лісовик – у староукр. віруваннях: дух, що пробуває по лісах; болотняник – дух, що пробуває на болотах.

⁶ Герой – грецьке слово, означає людину, що своїми прикметами (відвагою, хоробрістю, неустрашимістю) виділяється понад інших людей та визначними вчинками їх перевищує; героїв греки вважали за півбогів; геройські вчинки – такі, що перевищують сили звичайних людей.

⁷ Хрестоносці – німецький орден (чин), мав свій осідок у теперішній Пруссії; були це войовничі ченці; під приводом, що беруться навертати поган на християнську віру, вони нападали на сусідні народи (на литовців, прусів, на Польщу), нищили їх краї та загарбували їх під свою владу, а то й зовсім винищували, як це зробили з прусами, народом спорідненим із литовцями (із давніх прусів залишилась тільки назва); звались вони хрестоносцями від нашитого на спині чернечого одягу хреста.

тері та свого приятеля, боярина й княжого воєводу⁸ Степана Добрича, що ходив із ним у походи, громив татар, коли орда інколи в тих сторонах показалася.

* * *

Молодий князь під умілою рукою боярина Добрича виростав і розвивався, мов той молодий дубок. І вийшов із нього гарний юнак, сильний, мов тур⁹, відважний, мов лев. Уже в двадцятому році життя йшов на ведмеда з самим ратищем¹⁰ та з довгим ловецьким ножем німецької роботи. То була ще по його дідові пам'ятка, котру здобув у одній битві з хрестоносцями.

Стара княгиня міркувала собі, що час уже Богданка одружити, щоб, не дай Господи, на ньому не скінчився славний рід Ружинських тої саме лінії (князів того імені було на Волині більше). Вона радилася з Добричем. Перебирали князів довколишніх, де дівчата-відданиці, бо ж для Богданка треба було добрати пару рівну і родом, і красою, і віком відповідну... І Добрич найшов Богданкові дівчину під пару: княжну Чорторийську Ганну, якій саме скінчився вісімнадцятий рік.

⁸ Воєвода – начальник військових сил, провідник їх у боях.

⁹ Тур – дикий бик, дуже злючий та завзятий; тури скидалися на зубрів або американських бізонів; їх колись було багато на Україні, й полювання на них було дуже небезпечне; тепер вони вже зовсім винищені.

¹⁰ Ратище – довгий спис, – пор. «Життя і Знання» за квітень, 1934, ст. 116.

Врадили так, що боярин Добрич із Богданком поїдуть до князів Чорторийських до містечка Чорторії¹¹ в гості. Але це треба б зробити якось так, наче припадком: обидва підуть до суміжного лісу на лови, вийдуть поза межу і буцімто заблудять, а потім зайдуть до замісу. А що Богданко не хотів досі й чути про одруження, то обоє вирішили нічого про це йому не говорити: Добрич мав сам його повести туди на лови й перевести задуманий план.

Богданко не прочував нічого й пішов із Добричем на лови. Довго ходили по лісі, багато набили різної звірини, аж нараз Добрич заявив, що вони заблудили, забрівши на чуже, то що з цього можуть вийти сусідські непорозуміння.

– Коли так, – сказав Богданко, – так завертаймо на своє.

Й пустився йти до межі.

– Постривай, Богданку, – спинив його Добрич, – так не діялось нам робити. Так роблять злодії, що підуть у чуже й опісля тікають, щоб не побачив їх власник та не спіймав.

– А що ж нам робити треба?

– Ти князь, а я твій боярин та опікун. Ми заблудили на чуже. Нам слід піти до замку власника цього лісу, до князя Чорторийського і просити в нього вибачення. Через таку дурницю заводити сусідські чвари¹² нам не лицює.

¹¹ Чортория – містечко над річкою Случ, що вливається з правого боку до Горині, пор. поясн. 1.

¹² Чвара – суперечка, бійка, метушня, війна.

– Та чи потрапимо ми до замку кн. Чорторийського?

– Не турбуйся, я дорогу знаю, бо не раз туди переходив. Ти залишишся, Богданку, тут, а я піду до наших людей і виряджу їх додому, бо ми сьогодні, мабуть, і вже не вернемось, князь, певно, під ніч нас не пустить.

Добрич пішов жвавим кроком у гущавину, й незабаром почувся могутній голос ловецького рогу: скликав княжих людей, щоб їм сповістити княжий наказ.

– Заберіть здобич на вози й їдьте додому. Тут залишиться один коморник¹³, та ще з двома кінями, й піде за мною в ліс.

До княгині не було що переказувати: вона знала, що Чорторийський не випустить сьогодні гостей зі свого замку. Богданко чекав Добрича. Посідали на коні й поїхали.

До столиці Чорторийських, до Чорторії, приїхали, коли вже сонце схилялося до заходу.

Старий князь чимало здивувався, побачивши у своєму замісу воєводу князів Ружинських і молодого гарного юнака.

– Ваші голови! – сказав боярин, ввійшовши у княжу світлицю. – Приходимо для вашої княжої милості як винуватці. Я й мій молодий князь, Ружинський. Маємо великий гріх на душі: полюючи, забрели на волость вашої княжої милості без дозволу. Не хотячи. Коли це помітили, подумали, що

¹³ Комонник – військовий на коні, кіннотник.

ніяково нам тікати, мов тим злодіям. Тим-то приходимо до вашої княжої милості виправдати себе. А що самі до гріха признаємося, то думаю, що й кара наша буде менша.

Обидва прибульці низько князеві поклонилися. Мова князеві подобалася. Він виступив наперед і взяв обидвох за руки.

– Витайте мені, дорогі гості. Просимо в наші вбогі тереми відпочити. А за кару не дуже турбуйтеся, вона не буде надто гостра...

Князь повів їх до вітальні й попросив сідати.

– Від смерті вашого покійного батенька я зовсім не мав жодної звістки, що батенька вже немає. А мати?

– Здається, коли б не турботи з господарством, то смуток заїв би її на смерть...

Ці слова, висказані з повагою до старшого чоловіка, зробили на князеві добре враження.

Увійшов отрок¹⁴ і поклонився низенько й попросив до їдальні.

Їдальня була дуже простора, з довгими столами, понакриваними білими скатертинами; здовж столів – лави, вкриті ведмежими й вовчими шкурами. Тут поралася сама княгиня, а побіч неї ввихалася молода вісімнадцятилітня чудо-дівчина, мов вийнята з якогось гарного образка: струнка, білява,

¹⁴ Отрок – раб, невільник («той, що не смів говорити нічого», коли йому наказували; слово «Отрок» – означало колись і «Дитину», що «не говорить іще»).

уста, мов ті вишні зрілі, очі всміхнені, сині, мов ті незабудки.

Молодий князь, побачивши дівчину, не міг спам'ятатися, що йому робити: задивився в неї, мов у який образок.

Це ж була для нього невидальщина: він у нікого не гостював і таких дівчат із княжого роду досі не бачив... І дівчина глипнула на хлопця й зашарілась. Старий боярин це помітив і взяв це за добрий знак.

Перший заговорив до жінок кн. Чорторийський:

– Господь прислав нам любих гостей. Це старий товариш наших походів Степан Добрич, дружинник¹⁵ і приятель покійного нашого друга й сусіда князя Ружинського Михайла та його воєвода, а це наш молодий сусід і наш друг, молодий його син Богдан.

– Гостям раді, – сказала княгиня, – сідати просимо їх милостей та прийняти від нас, чим хата багата...

Серед низьких поклонів посідали всі за стіл. Княгиня почала гостей припрошувати та водночас випитувала молодого князя про княгиню-матір.

– Так ваші милості закопалися в лісову гущу, про весь світ позабули...

– Живемо, як можемо: помагають добрі люди, а вже найбільш наш опікун, пан воєвода Добрич, він про все дбає...

– Кинь, князю, похвали, – перебив Добрич, що саме розмовляв із князем Чорторийським, – я ж

¹⁵ Дружинник – один із княжої дружини (княжого військового товариства).